

Slovenija v vrednotnem zrcalu

JANEK MUSEK

Univerza v Ljubljani,

Filozofska fakulteta,

Oddelek za psihologijo,

Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

e-mail: jank.musek@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Vrednotne usmeritve so pomemben kazalec miselnosti neke družbe in kulture. V nekaterih raziskavah so že ugotavljali značilnosti vrednotnih usmeritev pri Slovencih v primerjavi z drugimi nacionalnimi in kulturnimi okolji, medtem ko vrednotni prostor znotraj Slovenije še ni bil raziskan. Ta raziskava se loteva vprašanja, ali se med prebivalstvom regionalnih področij v Sloveniji pojavljajo razlike v vrednotnih usmeritvah. Razlike smo ugotavljali na vzorcu oseb, ki je zajel celotno Slovenijo. Izsledki raziskovanja so pokazali, da se statistično pomembne razlike med regionalnimi področji pojavljajo najmočnejše pri verskih vrednotah, poleg njih pa še pri kulturnih, demokratičnih, čutnih, spoznavnih, statusnih in tradicionalnih. S pomočjo poznavanja vrednotnih usmeritev lahko tako tudi do neke meje izboljšamo napovedovanje regionalne pripadnosti. Ugotovljene razlike pa niso prav velike in v vrednotnih usmeritvah različnih regionalnih področij najdemo več podobnosti kot razliknosti.

Ključne besede: vrednote, vrednotna usmeritev, kulturne razlike, regija, regionalno področje, regionalne razlike

ABSTRACT

SLOVENIA IN THE LOOKING-GLASS OF VALUES

The values mirror the mentality of a society or culture. The characteristics of value orientations in Slovenian population have been already the subject of comparative cross-cultural investigation, while the differentiation in value orientations within Slovenian regionalities remained unexplained. The present study thus explores the differences in value orientations across different regional parts within Slovenia. In a large sample including the subjects from all regional entities of Slovenia the significant differences have been obtained in the following value orientations: religious, cultural, democratic, sensual, cognitive, status, and traditional. Consequently, the regional adherence of subjects could be predicted to some extent by means of their values. Nevertheless, the differences being found are not extensive, and we can conclude that similarities in value orientations of regional parts prevail upon differences.

Key words: values, value orientations, cultural differences, region, regional areas, regional differences

Uvod

Vrednote so univerzalni človeški pojav in so hkrati zrcalo neke kulture. Sodobni raziskovalci kultur in medkulturnih razlik poudarjajo, da so prav vrednote "najboljši pojmovni okvir za medkulturno primerjalno raziskovanje, s katerim razpolagamo danes" (Smith in Bond, 1998, str. 69). V zadnjem času je bilo veliko pomembnih raziskav, ki so pokazala, da so eminentne dimenzije značilnosti različnih kultur močno povezane z vrednotnimi sistemi in dimenzijami (Bond, 1988, 1991; Bond, Leung & Schwartz, 1992; Chinese Culture Connection, 1987; Fiske, 1991, 1992; Hofstede, 1980, 1983; Hofstede in Bond, 1988; Kagitcibasi, 1970, 1996; Hui in Triandis, 1986; Leung in Bond, 1989; Leung, Bond in Schwartz, 1995; Schwartz, 1990, 1991, 1992, 1994, 1996; Schwartz in Bilsky, 1987, 1990; Schwartz in Sagiv, 1995; Smith in Schwartz, 1997; Smith, Dugan in Trompenaars, 1996, 1997; Smith, Trompenaars in Dugan, 1993, 1995; Triandis, 1990, 1995; Triandis in sod., 1972). Da je tako, sta dva pomembna razloga. Vrednote lahko definiramo kot življenjska vodila in kot takšna pomenijo zgostitev vsega tistega, kar neka kultura ceni, kar jo normativno usmerja in motivira. Vrednote so torej nekaj povzetek notranjih norm in ciljev neke družbe in kulture. Poleg tega pa so vrednote v primerjavi z drugimi psihosocialnimi prvinami neke kulture relativno stabilne in dolgotrajne. Kulturo opredeljuje trajnostno in stabilno, kar ponovno pomeni, da so lahko njen najboljši identifikacijski znak. Če se pomembno spremenijo vrednotne usmeritve, se pomembno spremeni kultura in obratno.

Ob tem vsekakor ne smemo precenjevati medkulturnih razlik v vrednotnih usmeritvah, kakor tudi sicer ne smemo precenjevati razlik med kulturami nasploh (Musek, 2003b). Ljudje smo pač glede na svojo temeljno naravo vsi ene vrste in med nami je več podobnosti, torej univerzalnosti, kot različnosti. Toda psihološko in tudi sicer smo povsem upravičeno pozorni na razlike. Podobnosti nam ne delajo težav, razlike in drugačnosti pa pogosto. Individualnost in upoštevanje drugačnosti sta temeljni načeli sodobne globalizirajoče se civilizacije. Razumljivo je torej, da so se tako naša vsakdanja razmišljanja kot tudi psihološka in družbena raziskovanja tako močno usmerila prav na proučevanje razlik med nami. In kot rečeno, nam prav razlike v vrednotni usmerjenosti veliko povedo tako o posameznikih, kot o skupinah in nazadnje celotnih kulturah.

Seveda se pojavljajo določene razlike v vrednotnih usmeritvah tudi znotraj kultur, zlasti tako velikih in obsežnih, kot so kulture, ki so jih izoblikovale velike civilizacije, npr. zahodna, indijska, kitajska in druge. V zgoraj omenjenih raziskovanjih so bile med drugim izvedene tudi obsežne mednarodne primerjave, in zlasti v Schwartzevih raziskavah so bili delno zajeti tudi Slovenci (Piciga in sod., 1992). O pomembnih vidikih vrednotnih usmeritev pri Slovencih in na primerjave z drugimi narodi so poročali tudi nekateri sociologi in socialni psihologi pri nas (Toš, 1992, 1993, 1994, 1999; Toš, Mohler in Malnar, 1999; Ule in Miheljak, 1993a, b; Ule, Miheljak in Mencin, 1993; Ule in sod., 1996). V svojih raziskavah sem s sodelavci in tudi sam opozoril na nekatere izmed razlik, ki se pojavljajo npr. med Slovenci in pripadniki drugih kultur ter narodnosti v vrednotnih usmeritvah (Musek, 2000, 2003; Musek, Pergar-Kuščer in Bekeš, 2000). Že pred tem sem tudi dokaj obsežno skušal analizirati osebnostni profil slovenske populacije (Musek, 1994) in tako dopolniti pionirsko Trstenjakovo delo na tem področju (Trstenjak, 1991). Tako lahko približno lociramo slovensko skupnost glede na njen "nacionalni značaj" in prevladujočo vrednotno usmeritev.

Tranzicijsko obdobje je dokazalo upravičenost ocene, da so vrednotne usmeritve stabilen pojav in da se spreminjajo le, ko pride do večjih družbenih premikov. Tako smo nedvomno opažali nekaj sprememb v vrednotnih usmeritvah pri nas v tranzicijskem obdobju (Musek, 1995, 1997a, b, 1998, 2000; Toš, 1992, 1994, 1999; Ule in Miheljak,

1993a, b), pri čemer je zanimiv zlasti relativen porast dionizičnih vrednot. Vendar pri teh spremembah ne moremo govoriti o radikalnem spreminjanju vrednotnega sistema (Musek, 1995, 2000).

Kako pa je z vrednotnimi usmeritvami znotraj segmentov slovenske populacije? Vrednote se močno povezujejo s spremenljivkami, kot so izbira šole, poklica in življenjskega partnerja, politična in verska opredeljenost, odnos do priseljencev, povezujejo se z mnogimi demografskimi spremenljivkami (starost, spol, stan, število otrok, socioekonomski status, velikost kraja bivanja idr.) in še z mnogimi drugimi spremenljivkami (Musek, 2000, 2002a, b). To pa nas že približuje vprašanju, ki se logično navezuje na uvodna razmišljanja. Če opazamo razlike v vrednotnih usmeritvah najprej med kulturami, nato pa tudi znotraj kultur razlike med nacionalnimi skupinami, kako je z razlikami med regionalnimi enotami znotraj nacionalnih skupnosti?

To je utemeljeno vprašanje, saj je proučevanje Slovencev nič kolikokrat odkrivalo sorazmerno veliko notranje razčlenjenosti in notranjih razlik. Že geografsko je Slovenija izjemno razgiban in razvejan prostor. Na relativno majhnem prostoru imamo tako močno oblikovane jezikovne razlike in dialekte, kot jih sicer najdemo šele pri bistveno večjih nacionalnih skupnostih, če se pri tem seveda omejimo na razmere v razvitem svetu, kjer je relativno velika mobilnost med prebivalstvom. A tudi psihološke analize so pokazale na precejšnjo regionalno razčlenjenost (Musek, 1994; Trstenjak, 1991). Značilni intranacionalni stereotipi (o Štajercih, Korošcih, Gorenjcih, Dolenjcih, Primorcih, Prekmurcih itd.) imajo nekaj osnove, čeprav so zelo daleč od tega, da bi veljali v celoti.

Je potemtakem mogoče, da obstajajo pomembne razlike med prebivalstvom različnih pokrajin tudi v vrednotnih orientacijah? To raziskavo sem oblikoval z namenom, da bi s pomočjo razpoložljivih podatkov ugotovil, ali se v regionalni segmentaciji slovenske populacije skrivajo tudi značilne razlike v vrednotnih usmeritvah. Se torej Štajerci, Gorenjci, Dolenjci, Primorci itd. razlikujemo glede na vrednotne usmeritve in če, pri katerih kategorijah vrednot prihaja do takšnih razlik? Raziskava vrednotnih usmeritev, ki bi zajela slovensko prebivalstvo v vseh pokrajinah z vzorcem, ki bi bil dovolj blizu reprezentativnosti, bi lahko odgovorila na to vprašanje.

Hipotetično lahko predvidevamo, da v vrednotnih usmeritvah ne bo prišlo do zelo velikih razlik med slovenskimi pokrajinami. Manj verjetno se zdi, da bi se prebivalci pokrajin razlikovali v najbolj generalnih dimenzijah vrednot, to je v dionizični in apolonski usmeritvi. Verjetneje pa je, da bo prišlo do razlik v manj generalnih kategorijah vrednot, morda že na ravni vrednotnih kategorij večjega obsega (hedonska, potenčna, moralna in izpolnitvena kategorija), če verjetneje pa seveda na ravni vrednotnih kategorij srednjega obsega (čutne, varnostne, statusne, patriotske, demokratične, socialne, tradicionalne, kulturne, spoznavne, aktualizacijske in verske vrednote).

Metoda

Oblikovanje raziskave

Raziskovalni model je kot spremenljivke vključil regionalno pripadnost na eni strani (16 regionalnih območij Slovenije) in vrednotne usmeritve na drugi strani. Prvi del raziskovanja je potekal po modelu enofaktorske multivariatne analize variance z regionalno pripadnostjo kot izvirnim faktorjem in vrednotnimi usmeritvami kot odvisnimi spremenljivkami. V drugem delu je bil uporabljen model diskriminantne analize z vrednotnimi usmeritvami kot diskriminativnimi spremenljivkami in regionalno pripadnostjo kot skupinskim faktorjem. V tretjem delu je bil uporabljen model logistične regresije z vrednotnimi usmeritvami kot prediktorskimi spremenljivkami in regionalno pripadnostjo kot kriterijsko (politomno) spremenljivko.

Udeleženci

V raziskavi so sodelovale 1004 osebe obeh spolov in vseh starostnih razredov. V vzorcu je bilo 546 moških in 459 žensk. Gre za osebe v razponu od 17 do 80 let, z aritmetično sredino 43,69 let in s standardno deviacijo 16,25 let. Vzorec je po svojih karakteristikah dokaj reprezentativen za slovensko odraslo populacijo. Celotni vzorec je bil nato razdeljen na podvzorce glede na regionalno pripadnost udeležencev in sicer po številu tako, kot kaže tabela. Med podvzorci ni bilo statističnih razlik glede na spol in starost.

Regionalno območje	Število udeležencev
obala	44
primorska	65
gorenjska	97
kranj	38
notranjska	36
ljubljana	170
dolenjska	125
zasavje	23
celje	62
savinjska	49
kozjansko	35
koroška	28
maribor	63
ptuj	44
štajerska	74
prekmurje	51
Skupaj	1004

Aparat

V raziskavi smo za merjenje vrednotnih usmeritev uporabili modificirano Muskovovo lestvico vrednot (MLV-M, natančnejši opis v Musek, 2000, str. 30-40). Lestvica zajema 54 posameznih vrednot, ki se v skladu s standardnim navodilom ocenjujejo glede na osebno vrednost oziroma pomembnost in sicer z vrednostmi od 1 do 10.

Lestvica je prirejena tako, da je mogoče poleg vrednosti posameznih vrednot vrednotiti tudi generalnejše kategorije vrednot. Njihove vrednosti dobimo, če izračunamo povprečja za vrednote, ki določajo te generalne kategorije. In sicer gre za 11 vrednotnih kategorij srednjega obsega (vrednotne usmeritve: čutna, varnostna, statusna, patriotska, socialna (demokratska), socialna, tradicionalna, kulturna, spoznavna, aktualizacijska, verska), za 4 vrednotne kategorije večjega obsega ali vrednotne tipe (hedonski, potenčni, moralni in izpolnitveni tip vrednot) in za 2 vrednotni kategoriji največjega obsega (dionizična in apolonska velekategorija). Tako lahko pri posamezniku poleg ocen posameznih vrednot, dobimo tudi vrednosti za generalnejše kategorije vrednot. Lestvica MLV je zanesljiv in veljaven merski instrument, vsaj kar zadeva njeno notranjo konsistentnost (Cronbachov alfa koeficient zanesljivosti znaša 0,94). Faktorske dimenzije MLV se ujemajo s faktorskimi dimenzijami Schwartzove lestvice vrednot in drugih vrednotnih lestvic (Musek, 2000).

Poleg podatkov o vrednotnih usmeritvah smo upoštevali še podatke o prebivališču udeležencev. Osnovni podatki so se nanašali na občino, kjer prebivajo. Ti podatki pa so bili nato združeni v regionalna območja in sicer naslednja:

Obala (obalne občine)
 Primorska (ostali del Primorja)
 Gorenjska (brez Kranja)
 Kranj
 Notranjska
 Ljubljana
 Dolenjska
 Zasavje
 Celje
 Savinjska
 Kozjansko (Kozjanski in Obsoteljski predel)
 Koroška
 Maribor
 Ptuj
 Štajerska (brez Maribora in Ptuja z okolico)
 Prekmurje

Postopek

Udeleženci so dobili v izpolnjevanje daljši kombinirani vprašalnik, ki je med drugim vseboval lestvico vrednot in številna druga vprašanja, med zbranimi podatki pa so bili tudi podatki o prebivališču udeleženca. V vseh primerih je izpolnjevanje potekalo anonimno. Dobljeni podatki udeležencev so bili šifrirani in obdelani z ustreznimi statističnimi metodami. Uporabili smo multivariatne analize variance, diskriminantno analizo in multinomialno logistično regresijsko analizo.

Rezultati in diskusija

V raziskavi pridobljene podatke sem skušal analizirati s tremi kompleksnimi, vendar konvergentnimi, dopolnjujočimi se metodičnimi pristopi. Pri prvem sem želel kar se da jasno prikazati pomembnost razlik v vrednotnih usmeritvah med regionalnimi skupinami in sem v ta namen uporabil enofaktorsko multivariatno analizo variance, ki je kot izvor variance vključila regionalne skupine, kot odvisne spremenljivke pa vrednotne kategorije srednjega, večjega in največjega obsega. V drugem primeru sem želel še natančneje določiti, koliko prispevajo vrednotne usmeritve (spet na vseh nivojih generalnosti od srednjega preko večjega do največjega obsega) k razlikovanju med regionalnimi skupinami. V ta namen je bila uporabljena diskriminantna analiza z regionalnimi skupinami kot skupinskim faktorjem in vrednotnimi usmeritvami kot diskriminativnimi spremenljivkami. V tretjem primeru sem nameraval oceniti vrednost vrednotnih usmeritev pri napovedovanju regionalne pripadnosti, ugotoviti torej koliko lahko s pomočjo vrednotnih usmeritev kot prediktorjev napovedujemo pripadnost regionalnim skupinam. Ker je v našem primeru prediktorski kriterij nominalna (kategorialna) in ne kontinuirana (intervalna) spremenljivka, ne pride v poštev običajna regresijska analiza, temveč multinomialna ali politomna logistična regresijska analiza (multinomialna zato, ker je pri običajni logistični regresiji kriterij lahko samo dihotomen).

Multivariatna analiza variance I: razlike med pokrajinami v apolonski in dionizični vrednotni usmeritvi

Najprej nas lahko zanima, ali obstajajo razlike med pokrajinami na najbolj generalnem nivoju vrednotnih usmeritev, to je pri dionizičnih in apolonskih vrednotah. Prva kategorija vrednot združuje vrednote, ki se povezujejo s čutnim uživanjem, materialnimi

dobrinami, dosežki in statusom, druga pa vrednote, povezane z tradicionalnimi moralnimi standardi, socialne, družinske, in demokratične vrednote, ter vrednote osebne rasti in življenjskega smisla. Vsaka izmed kategorij največjega obsega zajema po dve kategoriji večjega obsega: dionizična zajema hedonske in potenčne vrednote, apolonska pa moralne in izpolnitvene vrednote.

Preglednica 1 kaže rezultate testov pomembnosti regionalnih razlik (REGIJA) pri obeh kategorijah vrednot največjega obsega skupaj. Kot vidimo iz zadnjega stolpca so se vsi testi izkazali kot statistično nesignifikantni. To seveda pomeni, da vrednotne makrokategorije kot celota ne dajejo bistveno drugačnih vrednosti med vsemi regionalnimi skupinami. Skratka, med regionalnimi skupinami ni bistvenih razlik v vrednotnih orientacijah, kar zadeva vrednotne kategorije največjega obsega. Kar zadeva vsako izmed posameznih makrokategorij, je iz preglednice 2 videti, da sicer nista povsem enako neobčutljivi na regionalne razlike. Te so pri apolonskih vrednotah nekoliko bolj poudarjene, vendar ne dosegajo statistične signifikantnosti ($p=0,104$ v primerjavi s $p=0,447$).

Preglednica 1. Multivariatni testi pomembnosti regionalnih razlik pri vrednotah največjega obsega

Učinek	test	vrednost	F	Stopnje svobode	Napaka	p (sig.)
Intercept	Pillai	,987	38144,909	2,000	983,000	,000
	Wilks	,013	38144,909	2,000	983,000	,000
	Hotelling	77,609	38144,909	2,000	983,000	,000
	Roy	77,609	38144,909	2,000	983,000	,000
REGIJA	Pillai	,036	1,199	30,000	1968,000	,212
	Wilks	,964	1,198	30,000	1966,000	,212
	Hotelling	,037	1,198	30,000	1964,000	,213
	Roy	,023	1,483	15,000	984,000	,104

Preglednica 2. Preskus učinkov med regijami pri posameznih spremenljivkah (apolonska in dionizična kategorija)

Izvor	Odvisna spremenljivka	Vsote kvadratov	Stopnje svobode	Srednji kvadrat	F	p (sig.)
Intercept	dionizične vrednote	40321,372	1	40321,372	16288,442	,000
	apolonske vrednote	64131,421	1	64131,421	75532,376	,000
REGIJA	dionizične vrednote	37,307	15	2,487	1,005	,447
	apolonske vrednote	18,882	15	1,259	1,483	,104

Multivariatna analiza variance II: razlike med pokrajinami v vrednotnih usmeritvah večjega obsega

Vrednotne kategorije največjega obsega so zelo generalne (bolj generalnih ni, razen če damo vse vrednote v eno samo kategorijo). Zato je prav mogoče, da se znotraj njih izbrišejo morebitne razlike med regionalnimi skupinami, ki bi se eventualno pojavile pri bolj specifičnih vrednotnih kategorijah. Poglejmo, če se takšne razlike lahko pojavijo že takoj na naslednji ravni generalnosti, torej pri vrednotnih kategorijah večjega obsega. Mednje sodijo hedonske vrednote (vrednote čutnega uživanja in dobrin), statusne vrednote (vrednote doseganja in uspešnosti), moralne vrednote (tradicionalne, dru-

žinske, socialne, demokratične vrednote) in izpolnitvene vrednote (vrednote smisla, samoaktualizacije, kognitivne, kulturne in estetske vrednote).

Preglednica 3 prikazuje rezultate multivariatnih testov za vrednotne kategorije večjega obsega. Kot vidimo, so ti krepko statistično signifikantni ($p < 0,001$). To pomeni, da se regionalne skupine (REGIJA) glede na celotni sklop upoštevanih spremenljivk bistveno razlikujejo med seboj.

Preglednica 3. Multivariatni testi pomembnosti regionalnih razlik pri vrednotah večjega obsega

Učinek	test	vrednost	F	Stopnje svobode	Napaka	p (sig.)
Intercept	Pillai	,990	24342,072	4,000	981,000	,000
	Wilks	,010	24342,072	4,000	981,000	,000
	Hotelling	99,254	24342,072	4,000	981,000	,000
	Roy	99,254	24342,072	4,000	981,000	,000
REGIJA	Pillai	,119	2,010	60,000	3936,000	,000
	Wilks	,885	2,026	60,000	3831,558	,000
	Hotelling	,125	2,042	60,000	3918,000	,000
	Roy	,075	4,922	15,000	984,000	,000

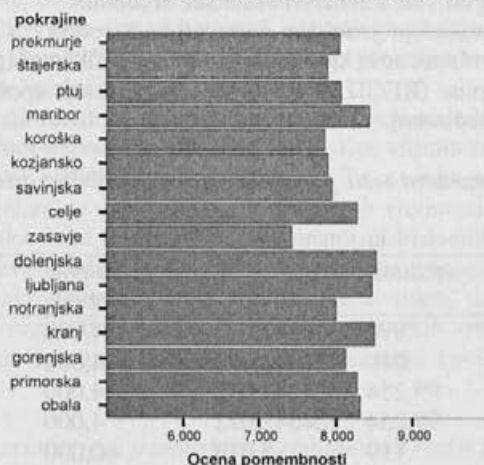
Kot vidimo iz preglednice 4, prihaja do bistvenih regionalnih razlik pri izpolnitvenih vrednotah ($p = 0,003$). Pri potenčnih vrednotah se razlike približujejo statistični pomembnosti, vendar ne presežejo kriterija 0,05 ($p = 0,072$). In kje v Sloveniji ocenjujejo izpolnitvene vrednote kot najbolj pomembne? Iz slike 1 je razvidno, da je najmočnejša izpolnitvena usmerjenost izražena na območjih Dolenjske, Kranja, Ljubljane in Maribora, najnižja pa je v Zasavju in nato na Koroškem, Kozjanskem, ostalem delu Štajerske in Savinjskem.

Preglednica 4. Preskus učinkov med regijami pri posameznih spremenljivkah (vrednotne kategorije večjega obsega)

Izvor	Odvisna spremenljivka	Vsote kvadratov	Stopnje svobode	Srednji kvadrat	F	p (sig.)
Intercept	hedonske vrednote	45258,221	1	45258,221	19761,922	,000
	potenčne vrednote	38424,406	1	38424,406	13284,223	,000
	moralne vrednote	67351,175	1	67351,175	93310,627	,000
	izpolnitvene vrednote	50731,599	1	50731,599	27521,185	,000
REGIJA	hedonske vrednote	27,517	15	1,834	,801	,677
	potenčne vrednote	68,678	15	4,579	1,583	,072
	moralne vrednote	15,805	15	1,054	1,460	,113
	izpolnitvene vrednote	65,114	15	4,341	2,355	,003

Slika 1.

Povprečne ocene pomembnosti izpolnitvenih vrednot po pokrajinah.

Multivariatna analiza variance II: razlike med pokrajinami v vrednotnih usmeritvah večjega obsega

Upravičeno lahko pričakujemo, da se bo še več razlik med pokrajinami pokazalo pri vrednotnih kategorijah srednjega obsega. Gre za čutne, varnostne, statusne, patriotske, demokratične, socialne, tradicionalne, kulturne, spoznavne, aktualizacijske in verske vrednote. Multivariatni testi so vsi po vrsti statistično pomembni (preglednica 5), kar pomeni, da lahko upravičeno iščemo nadaljnje pomembne razlike pri posameznih vrednotnih kategorijah.

Preglednica 5.

Multivariatni testi pomembnosti regionalnih razlik pri vrednotah srednjega obsega

Učinek	test	vrednost	F	Stopnje svobode	Napaka	p (sig.)
Intercept	Pillai	,990	8860,154	11,000	973,000	,000
	Wilks	,010	8860,154	11,000	973,000	,000
	Hotelling	100,166	8860,154	11,000	973,000	,000
	Roy	100,166	8860,154	11,000	973,000	,000
REGIJA	Pillai	,305	1,867	165,000	10813,000	,000
	Wilks	,730	1,897	165,000	8714,608	,000
	Hotelling	,327	1,923	165,000	10683,000	,000
	Roy	,134	8,792	15,000	983,000	,000

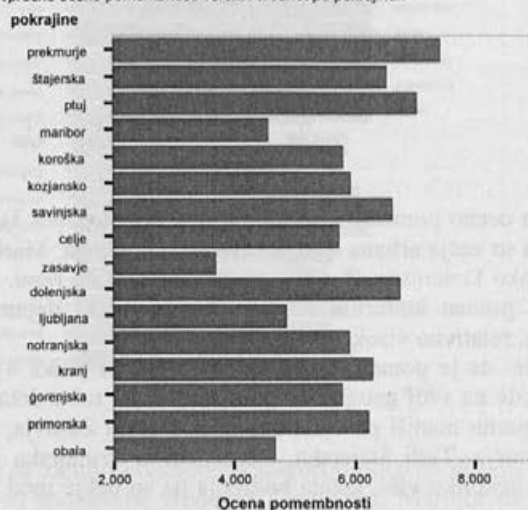
Pomembne razlike se pojavljajo pri verskih, kulturnih, demokratičnih, čutnih in spoznavnih vrednotah, torej pri petih od enajstih vrednotnih kategorij srednjega obsega. Najbolj izrazite razlike so pri verskih vrednotah. Slika 2 prikazuje povprečne ocene pomembnosti verskih vrednot za vse pokrajine, slika 3 povprečne ocene kulturnih vrednot, slika 4 demokratičnih, slika 5 čutnih in slika 6 spoznavnih vrednot.

Preglednica 6. Preskus učinkov med regijami pri posameznih spremenljivkah (vrednotne kategorije srednjega obsega)

Izvor	Odvisna spremenljivka	Vsote kvadratov	Stopnje svobode	Srednji kvadrat	F	p (sig.)
Intercept	čutne vrednote	49189,633	1	49189,633	23173,959	,000
	varnostne vrednote	66198,724	1	66198,724	66806,491	,000
	statusne vrednote	28659,194	1	28659,194	7207,344	,000
	patriotske vrednote	52823,027	1	52823,027	15118,112	,000
	demokratske vrednote	63832,637	1	63832,637	52708,565	,000
	socialne vrednote	67633,879	1	67633,879	73372,174	,000
	tradicionalne vrednote	62353,760	1	62353,760	53873,872	,000
	kulturne vrednote	44698,683	1	44698,683	15662,956	,000
	spoznavne vrednote	56348,419	1	56348,419	28800,626	,000
	aktualizacijske vrednote	57710,008	1	57710,008	32026,335	,000
	verske vrednote	26443,162	1	26443,162	2445,486	,000
REGIJA	čutne vrednote	64,489	15	4,299	2,025	,012
	varnostne vrednote	15,468	15	1,031	1,041	,410
	statusne vrednote	65,688	15	4,379	1,101	,350
	patriotske vrednote	66,809	15	4,454	1,275	,211
	demokratske vrednote	37,332	15	2,489	2,055	,010
	socialne vrednote	18,653	15	1,244	1,349	,166
	tradicionalne vrednote	22,503	15	1,500	1,296	,197
	kulturne vrednote	105,803	15	7,054	2,472	,001
	spoznavne vrednote	55,251	15	3,683	1,883	,021
	aktualizacijske vrednote	36,059	15	2,404	1,334	,174
	verske vrednote	807,332	15	53,822	4,978	,000

Slika 2

Povprečne ocene pomembnosti verskih vrednot po pokrajinah

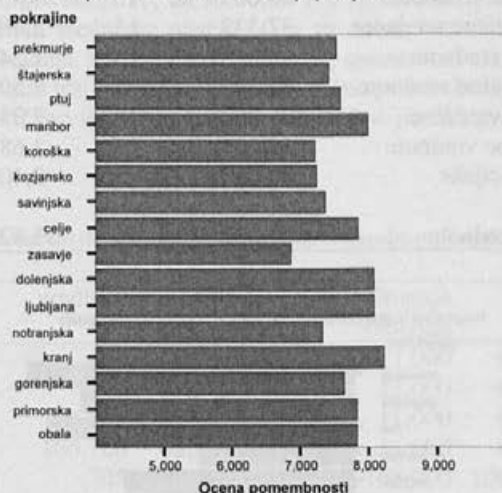

Kot vidimo iz slike 2, je med pokrajinami resnično veliko razlik v ocenjevanju pomembnosti verskih vrednot. Skoraj brez dvoma lahko rečemo, da se v teh razlikah zrcalijo razlike v odstotkih vernega prebivalstva, ki zanesljivo obstajajo znotraj Slovenije. Korelacija med samoocenjeno stopnjo vernosti in oceno pomembnosti verskih vrednot pri celotnem vzorcu je 0,676, torej dokaj visoka. Značilno je, da je verska orientacija močnejša v predelih, kjer je več vaškega prebivalstva: Prekmurje, Ptuj z okolico, Dolenjska, Štajerska (brez Maribora in Celja), Savinjsko območje in Primorska so pri vrhu. Na dnu lestvice so Zasavje in mestne koncentracije Maribor, Obala in Ljubljana.

Sodeč po podatkih iz slike 2 je za Ptujem med večjimi slovenskimi mesti najmočnejša verska usmerjenost v Kranju in nato v Celju. Koroška, Kozjansko z Obso-teljem, Gorenjska, Notranjska in Primorska zavzemajo sredino lestvice. Podatki torej dokaj jasno kažejo večjo versko usmerjenost v regionalnih področjih zunaj večjih mest, na podeželju in v manjših mestih, na drugi strani pa manjšo versko usmerjenost v največjih urbanih središčih (Maribor, Ljubljana). Očitno pa so tudi izjeme, zlasti okolja, kjer je po tradiciji relativno visoka ali vsaj zmerna verska usmerjenost tudi v mestu (npr. Ptuj, Kranj, Celje), ali pa relativno nizka verska usmerjenost, čeprav ne gre za velika urbana okolja (npr. Zasavje in Obala).

Slika 3

Povprečne ocene pomembnosti kulturnih vrednot po pokrajinah

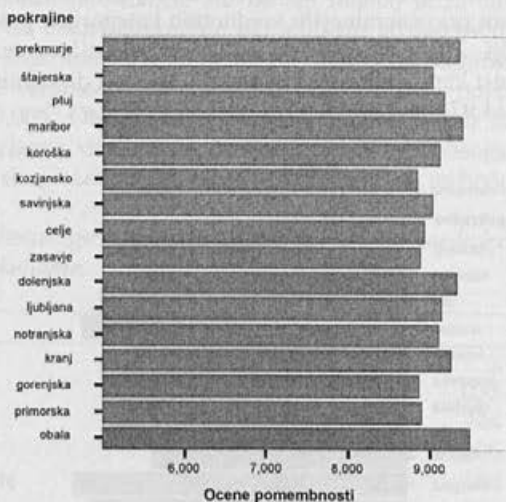

Kar zadeva oceno pomembnosti kulturnih vrednot (slika 3), je regionalna lestvica drugačna. Tokrat so večja urbana središča (Kranj, Ljubljana, Maribor, Celje) nesporno v ospredju, prav tako Dolenjska, Zasavje pa je ponovno na repu. Verjetno bi lahko pričakovali, da bo pomen kulturnih vrednot v okoljih, ki dejansko predstavljajo tudi kulturna središča, relativno visok.

Zanimivo je, da je pomen demokratičnih vrednot (slika 4) relativno večji v območjih, ki so glede na svoj geografski položaj bolj na robu države (Obala, Prekmurje, Maribor), sorazmerno manjši pa v centralnih področjih Zasavja, Kozjanskega, Celja in Savinjskega območja. Tudi Štajerska, Gorenjska in Primorska so nekoliko nižje, Dolenjska in Kranj nekoliko višje, ostala področja pa so nekje med njimi (Ptuj, Ljubljana, Notranjska).

Slika 4

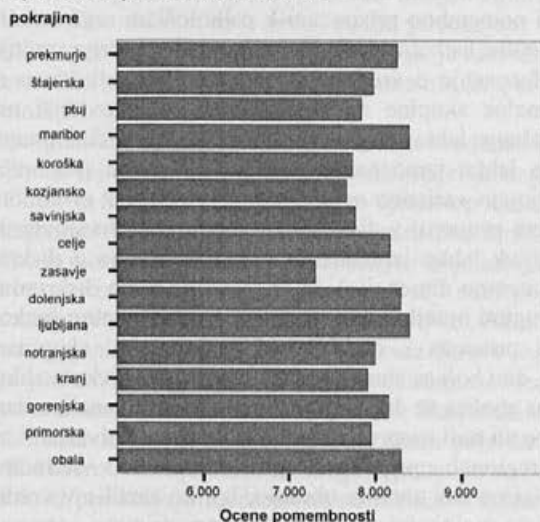
Povprečne ocene pomembnosti demokratičnih vrednot

Čutne vrednote (slika 5) ocenjujejo relativno više v urbanih okoljih (Ljubljana, Maribor, Celje), poleg tega pa tudi na Dolenjskem in na skrajno zahodnem ter vzhodnem delu Slovenije, torej na Obali in v Prekmurju. Sploh bi pričakovali, da bo čutna orientacija večja tam, kjer je nižja verska orientacija in obratno. Zasavje je nekaka izjema, saj je tudi tukaj pri koncu lestvice; zdi se, da so Zasavci v ocenah pomembnosti vrednot nasploh bolj zadržani kot prebivalci drugih področij.

Slika 5

Povprečne ocene pomembnosti čutnih vrednot

Slika 6 prikazuje še zadnjo vrednotno kategorijo, kjer so se pojavile pomembne regionalne razlike, to so spoznavne vrednote. Dolenjska, Maribor in Ljubljana so pri vrhu, Zasavje, Štajerska in Koroška pa pri dnu.

Pri drugih vrednotnih kategorijah ni statistično pomembnih razlik med regionalnimi področji. Kar zadeva vrednotne kategorije srednjega obsega lahko torej sklenemo, da se je v njih bolj kot pri generalnejših vrednotnih kategorijah pokazala različnost med regionalnimi področji. Zlasti izrazite razlike so se pokazale v verski vrednotni orientaciji. Tu je F vrednost kar dvakrat večja kot pri naslednji diskriminativni kategoriji, pri kulturnih vrednotah (4,978 proti 2,472).

Diskriminantna analiza

Po rezultatih multivariatnih analiz variance lahko zdaj za trdno menimo, da so med spremenljivkami, ki pomembno prispevajo k psihološkim regionalnim razlikam znotraj Slovenije, tudi vrednotne usmeritve, zlasti vrednotne kategorije srednjega obsega. Lahko torej na podlagi informacije o vrednotnih usmeritvah predciciramo (klasificiramo) posameznike v regionalne skupine na signifikantno učinkovitejši način kot zgolj po slučaju? Na to vprašanje lahko odgovorimo s pomočjo diskriminantne analize. Z diskriminantno analizo lahko izračunamo latentne dimenzije (kanonične diskriminantne funkcije), ki pojasnjujejo varianco neodvisnih spremenljivk (vrednotnih kategorij srednjega obsega v našem primeru) v diskriminativnem prostoru slovenskih regij. Za vsako izmed teh spremenljivk lahko izračunamo njeno korelacijo z diskriminantno funkcijo (njeno nasičenje z latentno dimenzijo), ki je dejansko mera diskriminativnega učinka te spremenljivke. Z drugimi besedami, nasičenja z diskriminantno funkcijo povedo, koliko neka spremenljivka prispeva k razliki med regionalnimi skupinami. Po pravilu je nasičenje tem večje, čim bolj se skupine glede te spremenljivke razlikujejo med seboj.

Diskriminantna analiza se dopolnjuje z multivariatno analizo variance, je nekakšna njena zrcalna podoba ali tudi nasprotje, če hočemo. Pri multivariatni analizi variance nas je zanimalo, koliko regionalna pripadnost vpliva na razlike v vrednotnih orientacijah, pri diskriminantni analizi pa nas zanima obratno, koliko razlike v vrednotnih orientacijah vplivajo na pripadnost regionalni skupini. V prvem primeru nastopajo regionalne skupine kot neodvisna in vrednotne orientacije kot odvisna skupina, v drugem pa je ravno obratno, vrednotne orientacije tretiramo kot neodvisne spremenljivke, regionalne skupine pa kot odvisno.

K stvari. Diskriminantna analiza je v našem primeru dala večje število diskriminantnih funkcij (maksimalno možno število teh funkcij je za ena manjše od števila skupin), pri čemer prvih enajst pojasnjuje okroglih sto odstotkov diskriminativne variance. A le prvi dve diskriminantni funkciji sta statistično signifikantni, prva, ki pojasnjuje 41,1 celotne variance na nivoju 0,000 in druga, ki pojasnjuje 15,9 celotne variance, na nivoju 0,005. Obe sta torej vredni upoštevanja, saj sami pojasnujeta 57 odstotkov celotne variance vrednotnih usmeritev srednjega obsega pri določanju pripadnosti regionalnim skupinam. Nesignifikantne funkcije nas ne bodo zanimale.

Preglednica 7. Nasičenja spremenljivk z rotiranimi standardiziranimi kanoničnimi diskriminantnimi funkcijama.

Spremenljivke	Diskriminanta funkcija	
	1	2
verske vrednote	,986	,035
kulturne vrednote	,060	,794
čutne vrednote	-,031	,206
demokratske vrednote	,070	,164
spoznavne vrednote	,067	,228
tradicionalne vrednote	,123	,137
socialne vrednote	,063	,118
statusne vrednote	,094	,171
varnostne vrednote	,062	,102
aktualizacijske vrednote	,023	,232
patriotske vrednote	,107	,100

Preglednica 7 kaže ti. strukturno matriko, kar pomeni nasičenja spremenljivk (vrednotnih usmeritev srednjega obsega) s prvo in drugo signifikantno kanonično diskriminantno funkcijo. Kot vidimo, se s prvo močno povezujejo verske, z drugo pa kulturne vrednote. Kaj to pomeni glede na slovenske regije, je razvidno iz preglednice 8, ki kaže skupinske centroide, položaje posameznih regionalnih skupin v diskriminantnem prostoru obeh latentnih dimenzij.

Kot vidimo iz preglednice 8, imajo najvišje pozitivne vrednosti funkcije pri centriidih Prekmurja, Ptuja, Savinjske, Dolenjske in Štajerske, najvišje negativne pa centriidi Zasavja, Maribora, Obale in Ljubljane. To se povsem ujema s podatki na sliki 2, ki kaže razlike v verski usmerjenosti med regijami. Prva diskriminantna funkcija diferencira skupine z največjo versko usmeritvijo od skupin z najmanjšo in je torej zanesljivo funkcija verske usmerjenosti in prav ta funkcija med vsemi v največji meri pojasnjuje regionalne razlike v vrednotnih usmeritvah. Njena informacija nam bolj kot vse druge pomaga pri razumevanju razlik med regijami in pri klasificiranju posameznikov v regionalne skupine.

Druga funkcija je dominantno reprezentirana s kulturnimi vrednotami in zato jo lahko interpretiramo kot dimenzijo kulturne usmerjenosti. Skupinski centriidi kažejo, da ta funkcija diferencira med Kranjem in Ljubljano na enem polu ter Notranjsko, Prekmurjem, Zasavjem, Koroško in Kozjanskim na drugem polu. To se kar ujema s podatki, prikazanimi na sliki 3, ki prikazujejo medregionalne razlike v kulturni usmerjenosti. A ujemanje ni povsem enoznačno, kar je pripisati dejstvu, da dobljena diskriminantna funkcija ne korelira tako dominantno s kulturno usmerjenostjo, kot npr. korelira prva diskriminantna funkcija z versko. Druga diskriminantna funkcija do neke mere nasiča tudi nekatere druge vrednotne usmeritve, npr. aktualizacijske, spoznavne in čutne.

Preglednica 8. Vrednosti diskriminantnih funkcij pri skupinskih centroidih

Funkcije pri skupinskih centroidih		
	Diskriminantna funkcija	
	1	2
pokrajine		
obala	-,370	-2,637E-02
primorska	,101	8,560E-02
gorenjska	-1,679E-04	-3,022E-02
kranj	9,321E-02	,381
notranjska	2,578E-02	-,355
ljubljana	-,294	,248
dolenjska	,237	7,882E-02
zasavje	-,662	-,284
celje	-3,073E-02	7,218E-02
savinjska	,247	-,199
kozjansko	3,568E-02	-,240
koroška	2,098E-02	-,234
maribor	-,413	8,091E-02
ptuj	,337	-,106
štajerska	,224	-,172
prekmurje	,475	-,320

Očitno je, da z diskriminantnimi dimenzijami lahko pojasnimo pomemben del variance v vrednotni usmerjenosti regionalnih skupin. Poleg tega se rezultati diskriminantne analize kar lepo ujemajo s podatki, dobljenimi z multivariatnimi analizami variance. Vendar ne moremo imeti vtisa, da so regionalne razlike v vrednotnih usmeritvah posebno velike. Nasprotno, pri večini vrednotnih kategorij se ne pojavljajo signifikantne regionalne razlike. In kako uspešno bi lahko na podlagi informacije o vrednotnih usmeritvah klasificirali posameznike v regionalne skupine? Po izračunu diskriminantne analize bi lahko pravilno klasificirali 14,3 odstotka vseh posameznikov, kar je spričo velikega števila regionalnih kategorij sicer pomembno več kot po slučajnem klasificiranju, a prav gotovo ni veliko.

Multinomialna logistična regresijska analiza

Prediktorsko vrednost vrednotnih usmeritev srednjega obsega lahko preskusimo še z metodo, ki v celoti uporablja logiko regresijske analize, torej postopka, ki izračunava moč prediktorskih spremenljivk (v celoti in posamezno) pri napovedovanju kriterijske odvisne spremenljivke. V našem primeru imamo vrednotne usmeritve srednjega obsega za prediktorje in uvrščenost v regionalne skupine za kriterijsko spremenljivko. Kriterijska spremenljivka je v našem primeru nominalne (kategorialne) narave, zato običajna regresijska analiza, ki zahteva kontinuirani kriterij, ne prihaja v poštev. Nominalno kriterijsko spremenljivko lahko analiziramo z logistično regresijsko analizo, vendar le v primeru, da imamo dihotomno spremenljivko. V našem primeru je kriterijska spremenljivka politomna ali multinomialna in temu ustrezni postopek je multinomialna logistična regresijska analiza. Multinomialna logistična regresija ima več dodatnih prednosti (celo pred običajno regresijsko analizo): je relativno robusten postopek, ki daje dokaj jasno interpretabilne izračune in ne zahteva mnogih robnih pogojev, ki jih denimo zahtevata regresijska in diskriminantna analiza.

Multinomialna regresijska analiza je pokazala, da lahko potrdimo naš napovedni

model. Z informacijo, vsebovano v nizu prediktorskih spremenljivk (vrednotnih kategorij srednjega obsega) lahko v zelo signifikantni meri napovedujemo regionalno pripadnost (vrednost hi-kvadrata znaša 315,609, kar je pomembno na ravni 0,000). Oba najbolj znana korelata multiple korelacije tudi kažeta, da je med prediktorskimi in kriterijsko spremenljivko substancialna skupna varianca: vrednost psevdo R-kvadrata po Coxu in Snellu je 0,271, po Nagelkerku pa 0,271.

Celotna prediktivna moč vrednotnih usmeritev torej ni zanemarljiva, prav gotovo pa ni velika. To bi lahko pomenilo le nekaj več kot sedem odstotkov skupne variance vrednot in regionalne pripadnosti. Tako kot rezultati diskriminantne analize (odstotek pravilno klasificiranih oseb) lahko jasno vidimo, da je vpliv vrednotne usmerjenosti statistično signifikanten, vendar ne velik.

Zanimive rezultate pa so dali preskusi ustreznostnih razmerij (v angleški terminologiji znani kot likelihood-ratio), ki kažejo prediktorsko moč posameznih spremenljivk. Preglednica 9 nam prikazuje ustreznostna razmerja in iz njih izračunane vrednosti hi-kvadratov, na osnovi katerih lahko ocenimo tudi statistično pomembnost spremenljivke pri predikciji. Kot vidimo, naj bi imela največjo prediktivno moč verska usmerjenost, za njo pa demokratična, čutna, statusna, kulturna in tradicionalna usmerjenost. Zanimivost je v tem, da se ti podatki ne ujemajo povsem s podatki analize variance. Po obeh modelih so se izkazale za pomembne verske, kulturne, čutne in demokratične vrednote, ne pa tudi spoznavne vrednote (ki se pomembno razlikujejo med skupinami po rezultatih analize variance, po podatkih logistične regresije pa niso pomemben prediktor) ter statusne in tradicionalne vrednote (ki se ne razlikujejo pomembno med skupinami, so pa v logistični regresiji ocenjene kot pomemben prediktor. Te diskrepance so skoraj zanesljivo posledica dejstva, da z analizo variance merimo signifikantnost razlik med skupinami pri različnih spremenljivkah, z logistično regresijo pa merimo prediktivno vrednost teh spremenljivk v odnosu do skupin. To dvojje seveda ne pomeni čisto istega. Neka spremenljivka se lahko med skupinami pomembno razlikuje, vendar ni rečeno, da bo tudi pomemben prediktor kategorizacije v skupine. Zakaj – zato, ker je njena prediktivna moč odvisna tudi od njene korelacije z drugimi spremenljivkami, medtem ko korelacija z drugimi spremenljivkami ne vpliva na rezultate analize variance. V našem primeru so nekatere spremenljivke, ki so bile v modelu analize variance pomembne, izgubile pomembnost pri prediciranju (spoznavne vrednote), druge pa so jo pridobile, čeprav so bile v modelu analize variance nepomembne (statusne in tradicionalne vrednote).

Preglednica 9. Preskusi ustreznostnih razmerij pri kategorijah vrednotne usmerjenosti.

Učinek	Ustreznostno razmerje	Hi-kvadrat	Stopnje svobode	p (sig.)
Intercept	4893,362	26,259	15	,035
čutne vrednote	4902,005	34,902	15	,003
varnostne vrednote	4886,519	19,417	15	,195
statusne vrednote	4898,195	31,093	15	,009
patriotske vrednote	4878,890	11,787	15	,695
demokratične vrednote	4902,997	35,894	15	,002
socialne vrednote	4891,768	24,666	15	,055
tradicionalne vrednote	4894,300	27,197	15	,027
kulturne vrednote	4897,173	30,071	15	,012
spoznavne vrednote	4889,335	22,232	15	,102
aktualizacijske vrednote	4880,153	13,051	15	,598
verske vrednote	4927,009	59,906	15	,000

Splošna diskusija in zaključki

Izsledki raziskave so pokazali, da se znotraj regionalnih območij Slovenije pojavljajo razlike v vrednotnih usmeritvah. Tako lahko ob že znanih psiholoških in osebnostnih značilnostih regionalnih področij znotraj Slovenije navedemo tudi značilnosti v vrednotnih usmeritvah. Kot kažejo naši izsledki, se pomembne razlike med regijami pojavljajo predvsem pri kategoriji verskih vrednot, a tudi pri kategorijah kulturnih, demokratičnih, čutnih vrednot in spoznavnih vrednot. Multinomialna logistična regresijska analiza pa kaže, da imajo pomemben prediktorski učinek na regionalne razlike tudi statusne in tradicionalne vrednote. Pri generalnejših kategorijah vrednot (vrednotne kategorije večjega in največjega obsega) smo ugotovili pomembne razlike le pri kategoriji izpolnitvenih vrednot.

A čeprav smo ugotovili statistično signifikantne razlike, je treba poudariti, da te razlike niso velike. Na podlagi vrednotne usmerjenosti ne moremo z visokim odstotkom napovedovati regionalne pripadnosti. Pojavljajo se določene razlike v povprečjih pri navedenih vrednotnih kategorijah, v samem rangiranju teh kategorij pa so razlike še bistveno manjše. V vseh regionalnih območjih ocenjujejo apolonske vrednote više kot dionizične, znotraj teh pa najvišje moralne, nato pa izpolnitvene, hedonske in potenčne. Tudi glede vrednotnih kategorij srednjega obsega najdemo na vseh regionalnih področjih na vrhu socialne, varnostne, demokratične in tradicionalne vrednote, na koncu pa statusne in verske vrednote. Med našimi regijami torej ni radikalnih razlik v vrednotnih usmeritvah.

Nedvomno najdemo največ različnosti med regijami pri kategoriji verskih vrednot, ta pa, kot že rečeno, sovпада s stopnjo vernosti prebivalstva. Če odvezamo vpliv verske orientacije, se vrednotne razlike med regijami drastično zmanjšajo (mere psevdor-R pri logističnih regresijski analizi npr. padejo z vrednosti okrog 0,270 na vrednosti okrog 0,200). Zelo lepo se vidi, da je verska usmerjenost močnejša v manj urbaniziranih območjih, kar v veliki večini primerov pomeni tudi manjšo stopnjo gospodarske razvitosti. Prav nasprotni trend lahko ugotovimo za kulturno, demokratično in čutno usmerjenost, ki je na splošno močnejše izražena v bolj urbaniziranih področjih. Tu je tudi signifikantno bolj izražena izpolnitvena vrednotna orientacija.

Zaključimo lahko, da v vrednotnih orientacijah obstajajo nekatere statistično signifikantne razlike med slovenskimi regionalnimi področji, vendar te razlike niso posebno velike. Lahko bi tudi rekli, da je med regionalnimi področji več podobnosti kot razlik v vrednotnih orientacijah. Kjer se pojavljajo razlike (zlasti verska, kulturna, demokratična, in čutna orientacija na ravni vrednotnih kategorij srednjega obsega in izpolnitvena orientacija na ravni kategorij večjega obsega), te razlike sovpadajo z razlikami v vernosti, tipu krajevne skupnosti (mesto, podeželje) in gospodarski razvitosti.

V mnogih raziskavah smo ugotavljali, kako so vrednote in vrednotne orientacije pomemben dejavnik in prediktor: npr. pri pomembnih življenjskih odločitvah (šolanje, poklic, partnerstvo, poroka, število otrok, zakonska zvestoba), pri stališčih in prepričanjih (verska, politična usmeritev, odnos do drugega spola, manjšin, priseljencev, družbenih norm). Zdaj vidimo, da se vrednote in vrednotne usmeritve povezujejo celo s tako "oddaljenimi" dejavniki kot je regionalna pripadnost; ne prav močno, a tudi ne povsem zanemarljivo.

LITERATURA

- Bond, M. H. (1988). Finding universal dimensions of individual variation in multicultural studies of values: The Rokeach and Chinese Value Surveys. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55, 6, 1009-1015.

- Bond, M. H. (1991). Chinese values and health: A cross-cultural examination. *Psychology and Health*, 5, 137-152.
- Bond, M. H., Leung, K. in Schwartz, S. H. (1992). Explaining choices in procedural and distributive justice across cultures. *International Journal of Psychology*, 5, 27, 211-225.
- Chinese Culture Connection (1987). Chinese values and the search for culture-free dimensions of culture. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 18, 143-164.
- Fiske, A. P. (1991). The cultural relativity of selfish individualism: Anthropological evidence that humans are inherently sociable. V: M. S. Clark (ur.), *Prosocial Behavior, Review of Personality and Social Psychology*, 12, 176-214.
- Fiske, A. P. (1992). The four elementary forms of sociality: Framework for a unified theory of sociality. *Psychological Review*, 99, 689-723.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: International differences in work-related values*. Beverly-Hills, Sage.
- Hofstede, G. (1983). Dimensions of national cultures in fifty countries and three regions. V: J. Deregowski, S. Dziurawiec and R. Annis (eds.), *Excursions in cross-cultural psychology*. Lisse, Netherlands: Swets and Zeitlinger.
- Hofstede, G. and Bond, M. H. (1988). The Confucius connection: From cultural roots to economic growth. *Organization Dynamics*, 16, 4-21.
- Hui, C.H., in Triandis, H. (1986) Individualism-collectivism: A study of crosscultural researchers. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 17, 222-248.
- Kagitçibasi, C. (1970). Social norms and authoritarianism: A Turkish-American comparison. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 4, 157-174.
- Kagitçibasi, C. (1996). The autonomous-relational self: A new synthesis. *European Psychologist*, 1, 180-186.
- Kashima, Y., and Callan, V. (1994). The Japanese work group. V: H. C. Triandis (ur.) *Handbook of industrial/organizational psychology*, 2nd ed, Vol 4, pp. 609-646. Palo Alto, CA: Consulting Psychology Press.
- Kim, M. S., Hunter, J. E., Miyahara, A., Horvath, A. M., Bresnahan, M. and Yoon, H. J. (1996). Individual versus culture-level dimensions of individualism and collectivism: Effects on preferred conversational styles. *Communication Monographs*, 63, 29-49.
- Leung, K. and Bond, M. H. (1989). On the empirical identification of dimensions for cross-cultural comparison. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 20, 133-151.
- Leung, K., Bond, M. H. and Schwartz, S. H. (1995). How to explain cross-cultural differences: Values, valences and expectancies? *Asian Journal of Psychology*, 1, 70-75.
- Leung, K. and Bond, M. H. (1989). On the empirical identification of dimensions for cross-cultural comparison. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 20, 133-151.
- Leung, K., Bond, M. H. and Schwartz, S. H. (1995). How to explain cross-cultural differences: Values, valences and expectancies? *Asian Journal of Psychology*, 1, 70-75.
- Musek, J. (1994). *Psihološki portret Slovencev*. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
- Musek, J. (1995). Spemembe v miselnosti in vrednotni usmerjenosti Slovencev v prehodnem obdobju. V V. Rus (ur.). *Slovenija po 1995* (str. 87-106). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Musek, J. (1997a). The impact of transitional change on value-system in Post-communist Europe. *Foreign Psychology/Innostrannaya Psihologiya (Moscow)*, 1997, 8, 17-22.
- Musek, J. (1997b). The impact of transitional changes on value systems in Post-communist Europe: The implications for the higher education reform processes. *Perspectives in Higher Education Reform*, Vol. 6, 15-22.
- Musek, J. (1998). Political and religious adherence in relation to individual values. *Studia Psychologica (Bratislava)*, 1998, 40, 1-2, 47-59.
- Musek, J. (2000). *Nova psihološka teorija vrednot*. Ljubljana: Educy.
- Musek, J. (2002a). Vrednote kot prediktorji in posredovalci verskih in političnih prepričanj. *Anthropos (Ljublj.)*, 2002, letn. 34, št. 1/3, str. 1-18.
- Musek, J. (2002b). Število otrok, načrtovanje družine in vrednote. *Anthropos (Ljublj.)*, 2002, letn. 34, št. 4/6, str. 1-18.
- Musek, J. (2003). Identiteta psihologije, psihološke paradigme in konstruktivizem : perspektiva socialne paradigme v psihologiji. *Psihol. obz. (Ljubl.)*, 2003, letn. 12, št. 3, str. 79-92.
- Musek, J., Pergar Kuščer, M. in Bekeš, A. (2000). The universality of the basic structure of value categories. *Jpn. soc. (Tsukuba)*, 2000, vol. 4, str. 45-64.

- Piciga, D. (1992). *Vrednote Slovencev v prehodnem obdobju*. Znanstveno raziskovalni elaborat. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi v Ljubljani. (sodelavci: Musek, J., Kovačev, N. A. in Peklaj, C.).
- Schwartz, S. H. (1990). Individual and cultural dimensions of human values: Alternatives to individualism-collectivism. *Proceedings of the International Conference on Individualism and Collectivism: Psychological perspectives from East and West*. Seoul, Korean Psychological Association, pp. 40.
- Schwartz, S. H. (1991). The universal content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. V: M. Zanna (Ur.), *Advances in experimental social psychology*, Vol. 25 (pp. 1-65). Orlando, FL: Academic Press.
- Schwartz, S. H. (1994). Beyond individualism-collectivism: new dimensions of values. V: U. Kim, H. C. Triandis, C. Kagitcibasi, S. C. Choi and G. Yoon (eds.), *Individualism and collectivism: Theory application and methods*. Newbury Park, CA: Sage.
- Schwartz, S. H. (1996). Value priorities and behavior: Applying a theory of integrated values systems. V: C. Seligman, J. M. Olson and M. P. Zanna (Eds.), *The psychology of values: The Ontario Symposium*, Vol. 8. (pp. 1-24). Mahwah, N. J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- Schwartz, S. H. in Bilsky, W. (1987). Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 3, 550-562.
- Schwartz, S. H. in Bilsky, W. (1990). Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 878-891.
- Schwartz, S. H. in Sagiv, L. (1995). Identifying culture-specifics in the content and structure of values. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 26, 92-116.
- Smith, P. B. in Bond, M. H. (1998). *Social psychology across culture*. London: Prentice-Hall Europe.
- Smith, P. B. in Schwartz, S. H. (1997). Values. V: J. W. Berry, M. H. Segall in C. Kagitcibasi (eds.), *Handbook of cross-cultural psychology*, 2nd edn, Vol 3. Boston: Allyn and Bacon.
- Smith, P. B., Dugan, S. in Trompenaars, F. (1996). National cultures and managerial values: A dimensional analysis across 43 nations. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 27, 231-264.
- Smith, P. B., Dugan, S. in Trompenaars, F. (1997). Locus of control and affectivity by gender nad occupational status: A 14 nation study. *Sex Roles*, 36, 51-77.
- Smith, P. B., Trompenaars, F. in Dugan, S. (1995). The Rotter locus of control scale in 43 countries. *International Journal of Psychology*, 30, 377-400.
- Toš, N. (1993). Religioznost in nereligioznost, 1968-93. *Razgledi*, 24, 12, str. 14-16.
- Toš, N. (1994). Comparative analyses on (non)religiosity. *Teorija in praksa (Ljubljana)*, 31, 9-10, 794-814.
- Toš, N. (ur.) (1999). *Vrednote v prehodu II. Slovensko javno mnenje 1990-1998*. Ljubljana: Dokumenti SJM.
- Toš, N. (ur.) (1992). *Slovenski izziv (Rezultati raziskav javnega mnenja 1990-1991)*. Ljubljana, FDV-IDV, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.
- Toš, N., Mohler, P. in Malnar, B. (ur.) (1999). *Modern society and values*. Ljubljana: FSS Univerza v Ljubljani, Mannheim: ZUMA.
- Triandis, H. C. (1990). Cross-cultural studies of individualism and collectivism. V: J. J. Berman (ur.), *Nebraska Symposium on Motivation*, 1989.
- Triandis, H. C. (1995). *Individualism and collectivism*. Boulder, CO: Westview.
- Triandis, H. C., Kilty, K. M., Shanmugam, A. V., Tanaka, Y. in Vassiliou, V. (1972). Cognitive structures and the analysis of values. V: H. C. Triandis (ur.), *The analysis of subjective culture*. New York: Wiley.
- Trstenjak, A. (1991). *Misli o slovenskem človeku*. Ljubljana: Založništvo slovenske knjige.
- Ule, M. in Miheljak, V. (1993a). *Mladina 93. Republika*, 1993.
- Ule, M. in Miheljak, V. (1993b). *Prihodnost mladine*. Ljubljana: DZS.
- Ule, M., Miheljak, V. in Mencin, M. (1993). *Youth 93*. Research Report of Faculty of Social Sciences Ljubljana. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ule, M., Renner, T., Miheljak, V. in Mencin, M. (1996). *Življenje in vrednotne orientacije mladih v Ljubljani*. Neobjavljeno raziskovalno poročilo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.